

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 378.091.2-051:34

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/1>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

PECULIARITIES OF FORMATION OF LEGAL AWARENESS OF ACQUIRERS OF HIGHER LEGAL EDUCATION

Камардіна Ю.В., к.ю.н.,
доцент кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольський державний університет

Дресвяннікова В.Д., студентка IV курсу
економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет

Дзигар Д.С., студентка I курсу
економіко-правового факультету
Маріупольський державний університет

Розглядаються особливості формування правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти. Уточнюється сутність структури правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти. Встановлено, що формування правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти має здійснюватися в освітньому процесі вишу, за умов спеціальної організації правової освіти, навчання і виховання майбутніх фахівців. Виділяються й описуються проблеми у процесі формування правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти, вирішення яких забезпечить продуктивне здійснення професійної діяльності та дозволить продемонструвати професійні знання, вміння, навички. Підкреслимо, що ступінь володіння юридичними знаннями, здатність застосовувати ці знання на практиці, оціночне ставлення до права, сформованість соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій багато в чому визначає розвиток громадянського суспільства і правової держави, до якого прагне сучасна Україна. Доведено, що існує об'єктивна необхідність розробки та впровадження програми підвищення рівня правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти, яка буде спрямована на визнання правової освіти одним із визначальних чинників формування правосвідомості шляхом підтримки та заохочення здобувачів вищої юридичної освіти вищими навчальними закладами у процесі навчання. У цій роботі, по-перше, було виявлено рівень сформованості правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти, по-друге, визначено специфіку правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти як майбутніх фахівців, котрі володіють змістовними знаннями не тільки виключно правничої сфери, а й інших наук, які формують світогляд юриста; по-третє, представлені заходи юридичної спрямованості, що безпосередньо впливають на підвищення рівня правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти. Доведено, що заходи юридичної спрямованості зазвичай спрямовані на заохочення студентів до детального вивчення і дослідження окремого практичного чи теоретичного юридичного питання або ж проблеми, що сприяє розвитку правосвідомості студентів через розширення обсягу уявлень і знань про право загалом.

Ключові слова: правосвідомість, правове виховання, правова культура, здобувач вищої юридичної освіти, рівень розвитку правосвідомості.

Peculiarities of formation of legal consciousness of applicants for higher legal education are considered. The essence of the structure of legal consciousness of applicants for higher legal education is specified. It is established that the formation of legal awareness of applicants for higher legal education should be carried out in the educational process of the university, in a special organization of legal education, training and education of future professionals. Problems in the process of formation of legal consciousness of applicants for higher legal education are singled out and described, the solution of which will ensure the productive implementation of professional activity and will allow to demonstrate professional knowledge, skills, abilities. We emphasize that the degree of legal knowledge, the ability to apply this knowledge in practice, the evaluative attitude to law, the formation of socio-legal attitudes and values largely determines the development of civil society and the rule of law, which seeks modern Ukraine. It is proved that there is an objective need to develop and implement a program to raise the level of legal awareness of applicants for higher legal education, which will be aimed at recognizing legal education as one of the determining factors in forming legal awareness by supporting and encouraging higher legal education in higher education. In this work, firstly, the level of formation of legal awareness of applicants for higher legal education was identified, and secondly, the specifics of legal awareness of applicants for higher legal education as future professionals with substantial knowledge not only of legal competence, but also other sciences that form lawyer's worldview; thirdly, the measures of legal orientation are presented, which directly affect the increase of the level of legal awareness of the applicants of higher legal education. It is proved that legal measures are usually aimed at encouraging students to study in detail and study a particular practical or theoretical legal issue or problem, which undoubtedly contributes to the development of students' legal awareness by expanding the understanding and knowledge of law in general.

Key words: legal awareness, legal education, legal culture, applicant for higher legal education, level of legal awareness development.

Постановка проблеми. Проблема правосвідомості будь-якого суспільства є важливим показником суспільної трансформації, коли об'єктивно відбувається зміна ступеня зрілості конкретно-історичної правової системи. Це стосується і сучасної України. Трансформаційні перетворення в суспільстві повинні забезпечити верховенство закону на всій території України, створити умови для вста-

новлення правопорядку, гарантувати захист прав і свобод людини та громадянина. Ефективність перетворень і рівень правосвідомості взаємозалежні, тому що саме від рівня правосвідомості залежить, наскільки усвідомлено й, отже, активно, братимуть участь у цьому процесі усі соціальні групи. Сьогодні стає очевидним, що саме студентська молодь – основа і майбутнє країни. Сьогодні сис-

тема вищої освіти постійно видозмінюється під впливом загальноєвропейських трендів і Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), який поступово трансформується у ширший Європейський освітній простір. Перед вищими навчальними закладами ставляться нові завдання у підготовці майбутніх фахівців. Одним із таких завдань є формування правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти, створення особливого правового простору розвитку його особистості, що захищає права і свободи людини та громадянина без обмеження прав інших осіб. Тому дослідження питань правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти є актуальним.

Мета статті – правовий аналіз системоутворюючих чинників правосвідомості, що впливають на вибір способу поведінки особистості, зокрема у здобувачів вищої юридичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правосвідомості постійно проводилися вченими різних сфер: юриспруденції, філософії, соціології, психології та ін. Питання, пов'язані із класифікацією, визначенням суті, форми та юридичної природи правосвідомості були досліджені у працях вчених, які умовно можна поділити на кілька груп: вивчення проблеми правосвідомості на загальнотеоретичному рівні займалися С. С. Алексєєв, В. Д. Бабкін, О. В. Зайчук, Н. Ю. Коваленко, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, В. М. Кудрявцев, Г. О. Мурашин, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришин, І. Ф. Рябко, О. Ф. Скакун та ін.; безпосередньо питанням, пов'язаним з особливостями формування правосвідомості молоді, були присвячені праці Л. А. Альохіної, А. В. Бичкової, Н. С. Дергай, А. В. Кордонської, О. Ю. Мироненко, А. С. Ткачук, Г. С. Хаварівської та ін. Незважаючи на те, що проблема правосвідомості є традиційною і достатньо вивченою, що всі аспекти цієї проблеми отримали всебічну і глибоку оцінку, поза сферою досліджень залишилося багато питань, у т. ч. формування правосвідомості серед здобувачів вищої юридичної освіти, яка є однією з найважливіших проблем у вихованні юридично грамотного, конкурентного члена суспільства з активною громадянською позицією.

Виклад основного матеріалу. Розуміння всіх складових частин правосвідомості є основою на шляху до його ефективного формування у фахівців різних напрямів. Це розуміння пояснюється нагальною потребою підготовки здобувачів вищої юридичної освіти як майбутніх фахівців, які володіють змістовними знаннями не тільки виключно правничої сфери, а й інших наук, що формують світогляд юриста. Від якісного вирішення завдання розвитку правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти вищих навчальних закладів безпосередньо залежить розвиток правового суспільства загалом. Здобувач вищої юридичної освіти, котрий володіє розвиненою правосвідомістю на рівні всіх його структурних елементів, здатний стати активним носієм правової культури, ідей права, справедливості, брати участь у зміцненні законності, підвищенні правової культури населення. Підкреслимо, що ступінь володіння юридичними знаннями, здатність застосовувати ці знання на практиці, оціночне ставлення до права, сформованість соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій багато в чому визначає розвиток громадянського суспільства і правової держави, до якого прагне сучасна Україна.

Вважаємо доцільним навести теоретичне обґрунтування інституту правосвідомості задля повного та всебічного розуміння проблеми правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти. Тож істотним моментом, що розкриває зміст поняття правової свідомості особистості на певному етапі, є зростання питомої ваги правового виховання й освіти особистості. Правосвідомість є основною органічною складовою частиною правового життя організованого в державу суспільства. Правосвідомість – це форма суспільної відомості: ідей, почуттів, теорій, емоцій

і правових настанов, що характеризує ставлення особи, суспільства або окремих його елементів до права, юридичної практики, держави, справедливості у різних сферах життя, ефективної організації життєдіяльності держави, права та суспільства [1, с. 593; 2, с. 49].

Правосвідомість відображає правову дійсність, що склалася за конкретно-історичних умов у тій чи іншій країні, але водночас впливає на функціонування і розвиток правової системи. Вона є активним елементом системи правового регулювання суспільних відносин – право не може справляти свій регулятивний вплив інакше як через людей, безпосередньо діючи на їхню свідомість [3].

З одного боку, правосвідомість – це сукупність ідей, поглядів, почуттів, що виражають ставлення особи або суспільства до права в усіх його проявах. З іншого боку, це спосіб впливу права через свідомість людини або групи людей. Право і правосвідомість не створюють одне одного. Вони перебувають у зв'язку та тісній взаємодії. Право впливає на правосвідомість, складає уявлення суспільства про обов'язки, права та свободи, про чинне законодавство та правопорядок. Зі свого ж боку правосвідомість є в кожній людині та забезпечує повагу до права, його верховенство, здійснення політичної влади та зумовлює діяльність держави [4, с. 555].

На формування і розвиток правосвідомості як одну із форм суспільної свідомості впливають соціально-політичні, економічні, культурні фактори, воно взаємопов'язане і взаємодіє з політичною свідомістю, мораллю, мистецтвом, релігією, філософією, наукою.

Структура правосвідомості поділяється на два відносно автономні рівні. Перший – це правова ідеологія, тобто ідеї, погляди, принципи, концепції, теорії. Вона є складовою частиною ідеології людини та формує загальне, філософське уявлення щодо права. Важливо не забувати, що вона може бути не тільки груповою, але й особистою. Кожна розвинута держава має свою ідеологію. Нині Україна перебуває на шляху до розбудови соціальної, правової та демократичної держави. Ця ідеологія прописана насамперед у Конституції України.

Другим компонентом правосвідомості є правова психологія, тобто почуття, емоції, настрої, ілюзії, мотиви, переживання, тобто емоційне ставлення до права. Право має великий вплив на психіку людини й усвідомлюється саме через неї. Вона не є логічною та формується стихійно. До проявів правової психології можна віднести природжене відчуття справедливості або повагу до прав та обов'язків людини та громадянина. Правова психологія не є точною, це дуже індивідуальна структура, яка по-різному проявляється в усіх суб'єктів права незалежно від життєвих обставин. Право, що містить весь потенціал правової психології, відкриває ресурс саморегуляції.

Також у структурі правосвідомості існують ще два другорядні елементи: індивідуальні знання про право, тобто рівень правових знань кожної окремої особистості, котрий впливає на сприйняття права загалом; та особисті цінності індивіда, що являють собою систему переконань та особистий досвід, спираючись на котрі людина оцінює різноманітні правові явища.

Соціальне регулювання у суспільстві найчастіше здійснюють релігія або звичай. Поряд із ними стоїть право як одне з найбільш впливових соціальних регуляторів. Право виражає владу, правила та санкції. У сукупності ці способи регулювання виховують у людині добро, порядність і справедливість, очолюють загальнолюдські цінності та мораль.

Виникнення правової свідомості є результатом еволюції суспільства загалом від міфологічної свідомості до логічної, а від логічної – до правової та підвищення ролі права у процесі регулювання суспільних відносин. Правосвідомість пройшла довгий історичний шлях і змінювалася залежно від багатьох соціальних, політичних, історичних та інших зовнішніх факторів. Спочатку з'явилася

просто розуміння права, потім утворилося особливе ставлення до права як до окремого явища і тільки після цього виокремилася правова поведінка суб'єкта. На процес формування правосвідомості можуть впливати багато чинників, такі як культура суспільства, інтелектуальний потенціал групи людей та окремої особистості, умови та рівень життя, а також правовиховна робота щодо формування об'єктивної правосвідомості та правової ідеології [4, с. 553–555].

Специфіка правосвідомості полягає в тому, що вона сприймає, а потім і відтворює життєві реалії через призму справедливого, праведного, вільного. Вона вимагає встановлення загальнообов'язкових норм поведінки. Правосвідомість окреслює межі правового і не правового, правомірного і протиправного, вимагає юридичних заходів для забезпечення права. На відміну від інших форм свідомості, правовій більшою мірою притаманні формалізованість, визначеність і категоричність. Правосвідомість зорієнтована на створення всіх умов для здійснення прав людини та громадянина.

Слід відзначити, що саме право має великий зв'язок із мораллю, бо без неї воно просто немислиме. Право – це лише мінімум моралі, котрий має юридичну оформленість. Саме моральне виховання за правильного напрямку дії забезпечує належний рівень правової культури. Необхідно поступово видалити з українського суспільства негативні явища, що руйнують духовну та моральну основу народу. Такі явища вносять розлад у суспільство та знецінюють такі важливі поняття, як патріотизм, честь, совість.

Демократія нинішнього світу вимагає від громадянина не тільки знання правових норм, законів, а й безпосередньої політичної активності, усвідомлення власної ролі в житті суспільства та відповідальності за долю своєї держави. Сучасним завданням правової освіти є виховання духовної, відповідальної, моральної, національно свідомої людини. Така людина ніколи не переступить за межу, визначену законом. Здорова правосвідомість – ось чого потребують держава і право для свого подальшого процвітання [5, с. 553–555].

Правосвідомість виконує багато завдань. Однією з найважливіших функцій є регулювання суспільних відносин шляхом впливу на свідомість людини. Без правосвідомості не може існувати право та держава, тому що ці поняття дуже тісно пов'язані між собою й утворюють цілісну систему. Правосвідомість всебічно допомагає існуванню чинного законодавства, права, держави.

Не менш важливою задачею є ідеологічна функція, котра формує в людині правильне світобачення, вихвалює такі безцінні ідеали, як справедливість, моральність, принциповість та ін. Правосвідомість виховує в людині ставлення до права як до найвищого соціального інституту в суспільстві.

Інформативно-пізнавальна функція також є невіддільною частиною правосвідомості. Завдяки їй у людині є можливість скласти уявлення про чинне право, його норми та форми, права та обов'язки [4, с. 556–557].

У сучасному суспільстві існує багато варіацій деформації правосвідомості. Будь-яке відхилення від її норми є небезпечною як для держави, так і для суспільства загалом. Деформація проявляється у викривленні уявлень про право як один зі найважливіших соціальних інститутів і його цінність. Не можна оминути це явище у нинішньому світі, тому вважаємо доцільним зупинитися на характеристичі форм деформації правосвідомості та їх вияві у поведінці суб'єкта:

1. Правовий нігілізм – велика та небезпечна форма деформації правового мислення, що проявляється від найменшого (просто скептичного ставлення до права) до свідомого ігнорування будь-яких законів і злочинства. Форма такої деформації може проявлятися в баченні суспільства без держави та права взагалі, але на зміну цим інститу-

там суспільства нігілісти запропонувати нічого не можуть. Відсутнє розуміння того, що суспільство без держави та права може просто припинити своє існування. Держава виконує найголовніші соціально регулюючі функції, без яких перестане існувати право, законність, справедливість та ін. Таким чином, суспільство без держави буде диференційовано на окремі частини у стані хаосу. Також слід наголосити на необхідності розмежування об'єктивної критики чинного державного ладу та нігілізму.

2. Правовий ідеалізм. Ця форма деформації виявляється в занадто романтизованому уявленні держави та права, перебільшенні реальних його можливостей. Ідеалізм має протилежну нігілізму суть, але від цього він не стає менш небезпечним. Навпаки, правовий ідеалізм є однією з найбільших загроз для суспільства та займає своє місце поряд із нігілізмом. Необ'єктивна оцінка права призводить до того, що від нього очікують набагато більше, аніж воно реально може дати громадянам.

3. Правовий інфантілізм також є дуже розповсюдженим у суспільстві. Виявляється він у необґрунтованій впевненості особи щодо своєї обізнаності у правах та обов'язках. Така деформація найчастіше зустрічається у робітників правоохоронних і державних органів, котрі не здобули якісну юридичну освіту. Інфантілізм також має свій негативний вплив, але вже значно м'якший, аніж, наприклад, правовий нігілізм.

4. Правова демагогія проявляється в легковажному ставленні до держави та права, а, найголовніше, у використанні їх для досягнення власних цілей. Цікаво те, що особа розуміє значущість права, цінність держави, але впливає на окремих осіб або громадські організації для формування однобічного або викривленого уявлення про правову дійсність. Знайомим всім прикладом може бути агітаційна компанія перед виборами та референдумами, так званий «чорний піар» [6, с. 544–548].

Найбільш небезпечною формою деформації, на думку наукової спільноти, є правовий нігілізм, який полягає у байдужості та зневазі до права, закону та правопорядку. Правовий нігілізм відображається у відмові від традиційних моральних і культурних цінностей, соціальної апатії, агресивності, конформізму, недосвідченості та ін.

В Україні, яка стала на шлях до просування демократії, як у правовій країні, де застосовуються принципи верховенства права і правового закону, боротьба з деформацією правосвідомості повинна розглядатися як пріоритет національної влади та всього суспільства. На рівні національної політики слід сформулювати комплекс спеціальних заходів для боротьби з деформацією правосвідомості, зокрема правового нігілізму. Ці сфери включають: завершення конституційних, правових, адміністративних і судових реформ; подолання політичних та економічних криз; підвищення ролі й ефективності роботи судів; вдосконалення організації та забезпечення ефективності правоохоронної системи; організацію систем юридичної освіти для ефективного запобігання злочинності; високоякісну підготовку та перепідготовку юридичних кадрів та ін.

Правова держава є гарантом створення умов правової захищеності як суспільства загалом, так і кожного окремого громадянина. Інтеграційні процеси та соціально-економічні реформи в Україні істотно вплинули на суспільну свідомість і, зокрема, правосвідомість як одну з його форм. Відображенням цього є зміни праворозуміння, законності, правопорядку, правотворчої та правозастосовчої практики, юридичної культури, прав і свобод людини та громадянина. За таких умов неабиякого поступу зазнала правосвідомість, яка є одним із найважливіших нормативно-організуючих і стабілізуючих факторів, адже поряд з іншими юридичними засобами правосвідомість істотно впливає на поведінку людей, колективів, формує необхідні орієнтири, позитивні погляди, цінності, пов'язані з їх правомірною діяльністю, освоєнням правової дійсності [7, с. 1268].

Акцентуємо увагу на тому, що юридична освіта є особливим видом професійної підготовки, вона забезпечує підготовку нового покоління професіоналів, котрі й формують правову державу. На нашу думку, проблематика пов'язана з формуванням правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти – комплексна. Вона містить у собі складну політичну, кримінальну ситуацію в країні, а також розповсюдження правового нігілізму.

Серед проблем професійної юридичної освіти вважаємо доцільним виокремити формування правової поведінки, яка безпосередньо пов'язана з рівнем правової свідомості, а саме системою правових понять, переконань, ставлення до чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з таким правом [8].

На думку С.С. Алексєєва, ключовим моментом правової свідомості є визнання цінностей природного права, прав і свобод людини, а також уявленнє про сучасний позитивний закон і як він відповідає природному праву, правовим цінностям та ідеалам [9, с. 207].

Зазначимо, що правова свідомість здобувачів вищої юридичної освіти є гарантією принципу верховенства права в українському суспільстві, засобом регулювання суспільних відносин та утворюючим фактором демократичної, правової держави. Характеризуючи правосвідомість здобувачів вищої юридичної освіти, необхідно згадати про значний ступінь сформованості, соціальну адекватність, цілісність, активну життєву позицію і, безсумнівно, знання базових нормативно-правових актів.

Отже, виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що юридична освіта – один із базових чинників формування правової свідомості у здобувачів вищої юридичної освіти. Вона буде дієвою за умови відповідності сучасним вимогам і потребам: наявності науково обґрунтованої методології та інноваційних освітніх засобів, а саме хронологічних навчальних планів, конкретних дидактичних методів, розвиненої інфраструктури, продуманої стратегії й обґрунтованої тактики навчання, кваліфікованих науково-педагогічних кадрів і фахівців [10, с. 25].

Вважаємо доречним навести і деякі особливі, специфічні риси, притаманні правосвідомості здобувачам вищої юридичної освіти, з-поміж яких варто вказати на максимальне прийняття зовнішніх впливів та інновацій, місцями наївний ідеалізм, домінування емоцій над раціональними чинниками, суперечливість, імпульсивність, жага до справедливості, динамічність і нестійкість. У зв'язку з вищезазначеним правосвідомість здобувачів вищої юридичної освіти схильна до деформації, серед яких можна вказати на правовий нігілізм, дилетантизм, безсистемність правових знань, правовий інфантилізм тощо [7, с. 1270].

Отже, існує об'єктивна необхідність розробки та впровадження програми підвищення рівня правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти, яка буде спрямована, як відзначають В.Л. Сліпчук та А.В. Колодій [7, с. 1271], на визнання правової освіти одним із визначальних чинників формування правосвідомості шляхом:

1) підтримки та заохочення здобувачів вищої юридичної освіти вищими навчальними закладами у процесі навчання. Наприклад, проведенням конкурсів, вікторин, круглих столів задля формування здорової конкуренції, стійкої та діяльної позиції, ініціативності та жаги до перемоги знань і досвіду над бездіяльністю;

2) створення необхідного, сучасного та комфортного простору для навчання та духовного розвитку;

3) проведення міжрегіональних і міжнародних обмінів здобувачів вищої юридичної освіти задля розширення світогляду студентів і їхнього самовдосконалення;

4) зміни підходів до заінтересованості в набутті практичного досвіду. Як студенти, так і роботодавці повинні розуміти об'єктивну наявну необхідність у кваліфікованих фахівцях;

5) заохочення здобувачів вищої юридичної освіти до вивчення та дослідження теорії права та держави, філософії права задля повного та всебічного розуміння складності та багатогранності права загалом;

6) підтримки ініціатив і проектів здобувачів вищої юридичної освіти та молодих юристів;

7) дотриманням поваги до людської гідності між здобувачами вищої юридичної освіти та викладачами;

8) вдосконалення освітнього процесу та навчальних програм, які повинні бути спрямовані на практичне застосування та базуватися на реальних потребах суспільства у сфері права.

Для досягнення цього необхідно сформулювати в доступних для здобувачів формах систему знань із питань держави і права та:

1. Активно розвивати їхні правові знання шляхом систематичного розширення і поглиблення інформації з проблем права у прямому взаємозв'язку з навколишнім життям.

2. Виховувати повагу до права і принципів законності як основу високої моральності та справедливості, а також активну громадянську позицію, нетерпимість до правопорушень.

3. Прищеплювати навички правомірної поведінки як обов'язкової та загальної.

4. Виробляти потреби і вміння активно захищати в установленому законом порядку права та інтереси як їхні власні, так і громадські.

Говорячи про підвищення рівня правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти, не можна не згадати про юридичні клініки, які діють на підставі наказу міністерства освіти та науки України від 03 серпня 2006 р. «Про затвердження типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України» [11], згідно з яким юридична клініка є структурним підрозділом вищого навчального закладу III–IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом 081 «Право», і створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів. Метою діяльності юридичної клініки, окрім підвищення рівня практичних знань, умінь і навичок студентів юридичних спеціальностей, є формування правової культури громадян; підготовка та навчання студентів у дусі дотримання й поваги до принципів верховенства права, справедливості та людської гідності, що в сукупності сприяє розвитку правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти.

Тож вважаємо доречним згадати досвід роботи юридичної клініки Маріупольського державного університету. Студенти 3 курсу спеціальності «Право» отримали грант на реалізацію правопросвітницького проекту «Studconsult», який допоміг у вирішенні проблеми надання безоплатної правової допомоги соціально незахищеним верствам населення шляхом залучення студентів-консультантів Юридичної клініки університету [12]. Так, окрім практичної допомоги, студенти підвищили рівень правової освіти маріупольців, провели лекції для школярів і круглі столи для студентів юридичних спеціальностей. Така діяльність здобувачів вищої юридичної освіти є одним із елементів підвищення та розвитку правосвідомості та залуговує на запозичення іншими навчальними закладами.

На нашу думку, доцільно детальніше зупинитися на проведенні заходів юридичної спрямованості. Іншими словами, йдеться про конкурси, вікторини та грантові програми, які безпосередньо впливають на підвищення рівня правосвідомості у здобувачів вищої юридичної освіти. Так, зазначені заходи зазвичай спрямовані на заохочення студентів до детального вивчення і дослідження окремого практичного чи теоретичного юридичного питання або ж проблеми, що сприяє розвитку правосвідомості студентів через розширення обсягу уявленнє і знань про право загалом.

Прикладом цього може слугувати конкурс на кращий соціальний ролик «Правовий інформатор» від Регіонального

центру з надання БВПД у Донецькій і Запорізькій областях, у якому взяли участь студенти Маріупольського державного університету 4 курсу спеціальності «Право» [13]. Так, здобувачі вищої юридичної освіти зняли ролик про нагальну проблему сучасності – домашнє насильство, де висвітлили це явище з боку юридично неознаного громадянина, а також надали консультацію чи, іншими словами, рекомендації щодо подальших дій потенційної жертви.

На нашу думку, слід заохочувати студентів до участі в подібних конкурсах, адже це не тільки можливість для студента проявити свої творчі якості, а й безцінний досвід участі в інформаційній компанії щодо поширення юридичної обізнаності серед громадян України, що пов'язане з розвитком правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти.

Висновки. Формування правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти має здійснюватися в освітньому процесі вишу, за умов спеціальної організації правової освіти, навчання і виховання майбутніх фахівців. Правова освіта у виші як організована і цілеспрямована діяльність спрямо-

вана на формування правосвідомості. Процес формування правової свідомості при професійній підготовці у ВНЗ складається з таких базових аспектів: можливість вищої професійної освіти через правове навчання і правове виховання вплинути на правову соціалізацію студентів; становлення конкурентоспроможного фахівця-правника з розвинутою правосвідомістю, яке забезпечить продуктивне здійснення професійної діяльності і дозволить продемонструвати професійні знання, вміння, навички; формування моделей поведінки в суспільному житті та професійній діяльності спирається на цінності суспільства і вимоги закону через правосвідомість здобувачів вищої юридичної освіти; формування у здобувачів вищої юридичної освіти активної громадянської позиції через розбудову громадянських якостей і активізації громадянських дій за допомогою правосвідомості.

Подальші дослідження передбачається провести в напрямі вивчення інших проблем формування правосвідомості здобувачів вищої юридичної освіти і формування життєвих цінностей за умов модернізації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юридичний словник за ред. Б.М. Бабія, В.М. Корецького, В.В. Цветкова / Головна редакція української радянської енциклопедії Академії наук Української РСР. Київ, 1974. С. 846.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : Укр. енцикл. Т. 5. 2003. С. 736. URL: file:///C:/Users/Xiaomi/Downloads/Nchnpu_018_2015_30_16.pdf
3. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.
4. Теорія держави і права : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
5. Огороднійчук І.А. Розвиток правової свідомості і правової культури. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pspo_2013_39\(4\)_12.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pspo_2013_39(4)_12.pdf).
6. Загальна теорія держави і права : підручник / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
7. Сліпчук В.Л., Колодій А.В. Проблеми формування правової свідомості студентів-правників у вищих закладах освіти України та засоби їх вирішення. *Матеріали IV міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний рух науки» присвячена головній місії Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience» – прокласти шлях розвитку сучасної науки від ідеї до результату.* 6–7 грудня 2018 р. Дніпро, 2018. 1602 с.
8. Віхров О.П. Теорія держави і права: курс лекцій : навчальний посібник. Чернігів, 2015. 304 с.
9. Алексеев С.С. Теория государства и права : учебник. Москва : Норма, 2005. 496 с.
10. Коршунова І.М. Формування правосвідомості студентів у системі юридичної освіти. *Право і суспільство: Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики.* № 6. 2015. С. 19–26.
11. Про затвердження типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України: наказ міністерства освіти і науки України від 03.08.2006 № з0956-06 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-06#Text> (дата звернення 28.12.2020).
12. Студенти МДУ отримують фінансування на реалізацію правопросвітницького проекту «Studconsult». URL: http://mdu.in.ua/news/studenti_mdu_otrimajut_finansuvannja_na_realizaciju_pravoprosvitnickogo_proektu_studconsult/2019-11-28-3435 (дата звернення 28.12.2020)
13. Студенти юрклініки «Studconsult» вирішили долучитися до інформаційної компанії на тему домашнього насильства. URL: <https://fb.watch/2GQzabWGeY/> (дата звернення 28.12.2020).